

יגאל שורץ

כתיבתו של פרנקו מורטי שייכת למסורת מפוארת שאפשר לכנותה "ספרות המסעות בתרבות". קדמו לו נוסעים ומגלי יבשות תרבותיות דגולים כאריק אאורבך,¹ גיאורג לוקאץ,² ארנולד האוזר,³ וכמובן מיכאל באחטין.⁴ מי שהולך במסלול מקביל לו כיום הוא זיגמונד באומן.⁵

לכל החוקרים הללו משותפות התכונות הבאות: תאוות מסעות בזמן ובמרחב (אין פלא שאחד ממחקריו החשובים והמרתקים של מורטי עניינו "האטלס של הספרות האירופית"); אמונה ברציפותן של מסורות חברתיות ותרבותיות וגם, והדברים תלויים זה בזה, אמונה באחדותה המנטלית-התרבותית של החברה המערבית/האירופית. וכן, ובזיקה אמיצה לאמונות האלו, הנחת יסוד בדבר קיומו של קשר מהותי בין דגמים חברתיים ופסיכולוגיים מסוימים (הפוליס היוונית, האדם הרנסנסי, עליית הבורגנות, האדם הפוסט-פרוידיאני וכו') לצורות אומנותיות מסוימות, ז'אנרים ותת-ז'אנרים, זרמים ואסכולות מרכזיים ומשניים (וכו') – אם כי, זוהי תוספת הכרחית: תוך הכרה באוטונומיות של שני התחומים ושמירה קפדנית על אופני קיומם הנבדלים.

תכונה משותפת נוספת לנוסעים הגדולים האלו היא חיבתם ל"דרכי המלך", כלומר, למסלולי ההתפתחות הראשיים של התרבות המערבית על הצמתים וההסתעפויות המרכזיים שלהם.

אשר למורטי, הוא "חש בבית" במסלול של הרומן האירופי, במיוחד במופעים המכובדים שלו, ובעיקר במסלול של רומן החניכה, שהוא, כפי שהוא טוען בצדק, הצורה הספרותית שבה, יותר מאשר בכל צורה ספרותית אחרת, השתקפה ועוצבה התרבות המערבית המודרנית. במונן הזה מורטי הוא חוקר אירופי קלסי. הוא נושא על גבו לכל מסע את ה"קנון האירופי". זהו מטען כבד היכול לעכב את הנוסע, לפגום ביכולת הספקולציה, התושייה והאלתור שלו – מכשלה שאנו מכירים יפה ממחקרים של היסטוריוגרפים אירופים לא מעטים. אבל מורטי פטור מן הכבדות הפדסטריאנית – וזאת, כמדומה, בעיקר בשל סגנון הכתיבה שלו.

מורטי לא כותב אלינו. הוא מדבר אלינו בכתב. הדיבור הזה ניכר גם בהדגשות של מילים, שבאמצעותן אנו שומעים את האינטונציה שלו ובה בעת מבינים מה באמת חשוב לו שנקרא, נשמע, נבין. הוא ניכר גם

1. אריך אאורבך, מימוז: התגלמות המציאות בספרות המערב (תרגום ברוך קרא), מוסד ביאליק, ירושלים 1969.

2. גיאורג לוקאץ, הריאליזם בספרות (ללא שם מתרגם), ספרית פועלים, מרחביה 1951; הרומן ההיסטורי: התפתחות המגמות והצורות בענפי הספרות (תרגום אריה סולה), הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, מרחביה 1955.

3. ארנולד האוזר, היסטוריה חברתית של האמנות והספרות, א-ב, (תרגום אברהם יבין), הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1973.

4. Mikhail Bakhtin, "The Forms of Time and The Chronotopos in The Novel: From the Greek Novel to Modern Fiction", *PLT* 31, (1978), pp. 493-528; *Rabelais and His World* (trans. Helene Iswolsky), M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1968.

5. בין ספריו:

Zygmunt Bauman, *Culture as Praxis*, Routledge and K. Paul, London 1973; *Hermeneutics and Social Science: Approaches to Understanding*, Hutchinson, London 1978; *Intimations of Postmodernity*, Routledge, London 1992; *Liquid Modernity*, Polity Press, Cambridge and Blackwell, Malden MA 2000.

בנוסח הסיפורי שהוא מרבה לנקוט בו, בדיגרסיות האקטואליסטיות שהוא מרשה לעצמו, אי שם אי שם, ובמכתמי ההומור והאירוניה שהטקסט מנומר בהם.

ברם, סגנון ה"ספורט-אלגנט" של מורטי – ששירה סתיו, המתרגמת, הפליאה למצוא לו מקבילה בעברית – אינו מטשטש את ההבחנות החשובות שלו ביחס לרומן החניכה בפרט ולרומן האירופי בכלל, ואת היכולת הווירטואוזית שלו לקשור בין ההבחנות האלו. אני מתכוון, דרך משל, לחיבור העמוק שהוא יוצר בין נעורים, מודרניות ומסורת הרומן האירופי (כאמור, ב"דרך המלך" שלו: מורטי אינו קושר קשר של ממש (וחבל), בין רומן החניכה לבין מתחרהו "הממזרי" הרומן הפיקרסקי) מזה, לבין מתח היסוד בין האינדיבידואליזם והסוציאליזציה; המזין, על פי תפיסתו, בגרסאות שונות של קונפליקטים ופשרות, הן את החברה והן את הרומן באירופה המודרנית.

את האבחנות הללו מאשש מורטי באמצעות עשרות דוגמאות מהליבה של הקנון האירופי (וילהלם מייסטר,⁶ החינוך הסנטימנטלי,⁷ אבא גוריו,⁸ גאווה ודעה קדומה,⁹ מידלמארץ¹⁰ ועוד), כשהוא נע הלוך ושוב במיומנות מרשימה בין הכללות גורפות לניתוחים פרטניים (יחסית), בעיקר – כפי שהוא מתחייב לעשות במבוא לספר – ברמת העלילות.

שני מאפיינים נוספים של הטקסט של מורטי שבעטיים, לעניות דעתי, הוא מאתגר ומרתק הם: השילוב הנדיר כל-כך בין גישה היסטוריוגרפית קלסית, במובן הטוב ביותר של המונח הזה, ל"ידע פעיל" בפילוסופיה ובביקורת הספרות והתרבות של המאה העשרים (ולאסכולת פרנקפורט יש, כמדומני, משקל מיוחד בהקשר זה), ויכולתו להציג קביעות המשוחררות מכבליה האינקוויזטוריים של תרבות ה-P.C האמריקנית. קביעות מן הסוג האחרון, יפות ומאירות עיניים, הן, למשל, אלו הקושרות בין שני המסלולים הצורניים העיקריים של רומן החניכה – זה שבו משמעות האירועים מונחת בסופיותם לעומת זה שבו משמעות האירועים מגולמת בנרטיביות – לבין ארבעה קורפוסים לאומיים, ו/או בין ארבע "מזגים לאומיים": המסלול הראשון אופייני ליוצרים גרמנים ואנגלים, והמסלול השני אופייני ליוצרים רוסים וצרפתים.

6. יוהן וולפגנג גתה, וילהלם מייסטר: שנות החניכות (תרגום יצחק כפכפי), הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1979.
7. גוסטב פלובר, החינוך הסנטימנטלי: קורות אדם צעיר (תרגום מנשה לויז), הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1978.
8. אונורה דה בלזק, אבא גוריו (תרגום יונת סנד), הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1992.
9. ג'יי אסטן, גאווה ומשפט קדום (תרגום אהרון אמיר), ספרית מעריב, תל-אביב 1984.
10. ג'ורג' אליוט, מידלמארץ' (תרגום ג'נטילה ואפרים כרוידא), רביר, תל-אביב 1985.